

Francis X. Walton
KUIDAS SAAVUTADA
TEISMELISTE POOLEHOID
NII KODUS KUI KOOLIS

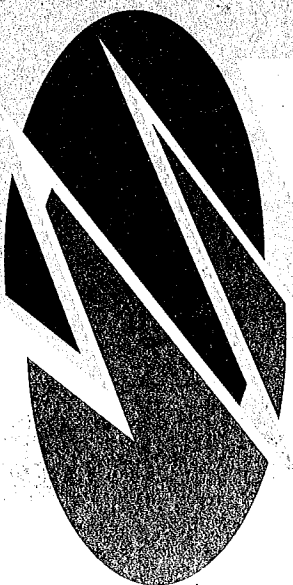

Francis X. Walton on raamatu "Kuidas saavutada laste poolehoid: käsiraamat õpetajatele, nõustajatele, koolijuhhtidele ja lastevanematele" kaasautor. Francis X. Walton on Columbias erapraksisega tegelev psühholoog, kes peab loenguid ning nõustab USA ja Kanada koolides ning agentuurides. Ta on Adleri koolkonna lastehoolduskeskuste president, Põhja-Ameerika Adleri koolkonna psühholoogide ühenduse ekspresident, rahvusvahelise Adleri suveinstituudi õppejõudude kogu liige ning Chicago Alfred Adleri nimelise instituudi õppejõudude kogu liige. Francis X. Walton on abielus ning nelja noore inimese isa.

Kontaktadress:
Francis X. Walton
P.O. Box 210206
Columbia, SC 29221
Telefon 803-798-0300

Francis X. Walton

Kuidas saavutada
teismeliste poolehoid
nii kodus kui koolis

Käsiraamat lastevanematele,
õpetajatele, nõustajatele ja koolijuhhtidele

KUIDAS SAAVUTADA
TEISMELISTE POOLEHOID
NII KODUS KUI KA KOOLIS

Francis X. Walton

KUIDAS SAAVUTADA
TEISMELISTE POOLEHOID
NII KODUS KUI KA KOOLIS

Käsiraamat lastevanematele,
õpetajatele, nõustajatele ja koolijuhitidele

TARTU ÜLICOOLI
KIRJASTUS

Tõlgitud väljaandest:
Francis X. Walton.
*Winning Teenagers Over In Home and School. A Manual for
Parents, Teachers, Counselors, and Principals.* Kolumbia, 1996

Tõlkinud Kati Aus

Keeletõlmetaja Leelo Jago

Kaane kujundanud Aita Linmas

© Tõlge eesti keelde: Lastepsühholoogide Ühing, 2001

ISBN 9985-56-581-9

Tartu Ühtkooli Kirjastus
Tiigi 78, Tartu 50410
Tellimus nr 359

SISUKORD

SISSEJUHATUS	9
ESIMENE OSA. KOOSTÖÖ SAAVUTAMINE KODUS	11
Kuidas mõista teismelisi?	11
Soov kuhuugi kuuluda	11
Heidutamine	11
Ekslikud lähenemised lapsevanema staatusele	12
Poputav lapsevanem	12
Mille järgi tunneme ära poputava suhte?	13
Autokraatlik vanem	15
Mille järgi tunneme ära autokraatliku suhte?	17
Mida on meil võimalik muuta?	18
Poputatud teismeline	18
Vastuseisev teismeline	19
Võim: teismeliste halva käitumise kõige sagedasem eesmärk	19
Apaatia — üks võimu väljendusi	21
Kuidas lõpetada võimukonflikt?	21
Andke teismelisele mõista, et Sul on usku tema võimesse otsuseid langetada	22
Probleemide lahendamise avatud valiku meetodil	23
Kuidas kasutada tagajärgi distsiplineerimise meetodina	24
Loogilised tagajärjed	24
Kuidas juhtida teismelisi neid julgustades?	25
Teismeliste julgustamise meetodid	25
Alkoholi ja teiste narkootiliste ainete tarvitamine ning kuritarvitamine	27

Spetsiaalised vanemate sammud	27
Halva käitumise peamised eesmärgid	27
Tähelepanu	28
Võim	28
Kättemaks	28
Küündimatus	29
Põnevus	29
18-aastaselt täiskasvanuks	30
Töötä end töötuks!	30
Eluviimane abinõu	30
TEINE OSA. KOOSTÖÖ SAAVUTAMINE KOOLIS	32
Vastutuse jagamine	33
Lugupidav õhusõik on julgustav õhusõik	33
Julgustamistehnikad keskkoolis	34
Klassikogunemised	34
Õpetajate arutlusgrupp	37
Õpetaja-õpilaste arutlusgrupp	37
Üldkasutatav ruum	38
Üheskoos lõunastamine	38
Kooli nõukogu	38
Lastevanemate õpperiimad	38
Vähendage korralekutsuvaid pöördumisi!	38
Üks ajastu koolis	38
Koolieelu korraldus	39
Meelitage probleemsed õpilased elu helgemale poolele	39
Halva käitumise eesmärgid koolis	40
Veel nippe õpetajatele	42
Kohlemine tähelepanu kui eesmärgi puhul	42
Kohlemine võimu kui eesmärgi puhul	43
Kohlemine kättemaksu kui eesmärgi puhul	43
Kohlemine küündimatuse kui eesmärgi puhul	44
Kohlemine põnevuse kui eesmärgi puhul	45

Kooli nõustaja osatähtsus	45
Soovitud kooli juhtkonnale	46
Hinnangulised andmed	47
KOKKUVÕTE	48
SOOVIATAV KIRJANDUS	48

SISSEJUHATUS

1979. aasta suvel oli mul õnn olla õpetaja rahvusvahelises Adleri suveülikoolis Geroldswillis Šveitsis. Et teismelised teavad kõige paremini, mis tunne on olla teismeline, kutsusin oma kursusele "Kuidas mõista teismelisi" kuus teismelist. Noored avaldasid oma arvamust probleemide kohta, millega neil koolis tuli silmitsi seista. Gruppi kuulus üks Iisraeli poiss, üks poiss Ameerika Ühendriikidest, kaks noort inimest Šveitsist ja kaks Saksamaalt.

Ikka ja jälle on teismelised Kanadas ja USA-s niisugustes gruppides rääkinud sellest, kuidas paljud õpetajad ja teised täiskasvanud kasutavad noortega suhtlemisel erlisi mooduseid, mis tunduvad lugupidamatusena, ning sellest, kuidas teismelised otsustavad, et ei tee koostööd täiskasvanutega, kes niimoodi käituvad. Ka nimetatud minnepalgeilise noortegrupi sõnum oli seesama, kuid anti meie kursusel edasi unustamatu moel. Kuigi Saksa ja Šveitsi noored rääkisid elavalt saksa keeles, ei olnud meil vaja tõlget ära oodata, kui üks noortest asetas oma parema käe ühele tasandile, et näidata, kuhu tavatsevad õpetajad end asetada, ning oma vasaku käe allapoole, et näidata, milline koht on jäetud õpilastele.

Huvitaval kombel suutis psühhiaater Alfred Adler üle viiekümmene aasta tagasi väga lühidalt ja lõõvalt panna sõnadesse tüliküsimused, mis viivad enamuse lahkkelideni täiskasvanute ja teismeliste vahel: "Tõesti, teismeikka jõudes võetakse suunavat nõu kuulda vaid selliselt lapsevanemalt või õpetajalt, kes on olnud noortele hea ning solidaarne kaaslane. Iga teistmoodi käituvat lapsevanemat või õpetajat hakkab teismeline sellesse ikka jõudes ignoreerima, teda ei usaldada ning peetakse täielikuks autsaideriks või isegi vaenlasaks."

Käesolev raamat püüab muuta täiskasvanud tähelepanelikuks juhtimismeetodite suhtes, mis on takistuseks teismelistega koostöö saavutamisel, ning õpetada juhtimisprintsiipe ja -tehnikaid, mis on noortega lävimisel osutunud tulusaks nii kodus kui ka koolis.

Ma ei looda anda üksnes panust täiskasvanute ja teismeliste koostööd soosiva lävimise arendamisele ja tugevdamisele, vaid kaasa aidata ka niisuguste kodude ning koolide hulga suurendamisele, mis demokraatlikule ühiskonnale kohaste põhimõtete ja meetodite jõul oleksid demokraatliku elustiili mudeliteks ning demokraatliku juhtimistili treeninguplatsiks. Arvestades asjaolu, et perekonna ja kooli esmaseks eesmärgiks on anda noortele ettevalmistus, võimaldamaks asuda oma kohale kaasinimeste kõrval ning seda ühiskonnas, mis on pühendunud iga oma liikme inimvääriskuse ja väärtuse tunnustamisele, on niisuguste mudelite ja sellise väljaõppe nappus meie ühiskonnas lausa hämmastav.

F. X. W.

ESIMENE OSA

Koostöö saavutamise kodus

Kuidas mõista teismelisi?

Soov kuhugi kuuluda. Üks peamisi tegureid, mis meie kõigi käitumist tugevasti mõjutab, on soov teiste inimeste jaoks midagi väärt olla. Keeegi ei soovi vabatahtlikult asetuda alaväärsele positsioonile. Teismeline nagu väike lapski võib kergesti omaks võtta alaväärsustunde. Peale selle tunneb teismeline sageli, et teda koheldakse kui last. Suur osa pingest, mida teismeline kogeb, on seotud tugeva sooviga saada koheldud täiskasvanuna.

Kui lapsevanemad, õpetajad ja teised täiskasvanud suhtlevad noortega nii, et noored tajuvad end alaväärstatuna, on koostöö saavutamise äärmiselt raske. Peamine põhimõte, mis leiab kajastamist läbi terve raamatu ning millesse mul on suurt usku, on järgmine: kui üritame saavutada teismelistega koostööd, peame aitama iksteisel tules leida sellised koolis ja kodus kasutatavad suhtlemisviisid, mida teismelised tõlgendavad tõenäoliselt arvustatavateks. Peame sellised suhtlemismustrid avastama ja need hulgama, aidates samas iksteisel õppida teismelistega suhtlemist viisil, mida tõenäoliselt tõlgendatakse lugupidavana.

Heidutamise. Teismelised, kes näevad end alaväärsele positsioonile asetatuna, muutuvad suurema tõenäosusega heitunudks ning soovivad end mitteproduktiivse käitumismustriga. See, kuidas teismelised tõlgendavad kodus ja koolis nendeni jõudvaid vihjeid, muudab nad heitunudks. Eriti heidutatavalt mõjuvad vihjed, mis kannavad endas sõnumit, nagu peaksid täiskasvanud noortele kõik ette-taha ära tegema või sundima neid midagi tegema; sõnumid,

mis viinavad: "Sa ei vääri lugupidavat suhtumist, sest niipea, kui me jätame Sinu eest midagi tegemata või ei sunni Sind tagant, ei saa Sa enam oma asjadega hakkama."

Ekslikud lähenemised lapsevanema staatusele

Kõige tavalisemad eksliku lähenemise vormid, mida vanemad oma juhipositsiooni kindlustamiseks kasutavad, on poputamine, lapse eest kõige ärategemine, nõudmistele järeleandmine ning autokraatlik, lapsi konformsuselise sundiv kasvatus.

Ajakirjas "Time" ilmunud hiljutine artikkel, mis käsitles teismeliste probleeme, võttis otsad kokku lausega: "Ameerika lapsevanemad ei ole siiani suutnud välja nuputada moodust, kuidas muuta lugupidamine autoriteetidest ja teistest inimestest iga õpilase hariduse osaks."

Eesmärk on selge. Me peame hulgama nii poputav-lubava kui ka autokraatlik-sundiva lähenemise ning asendama nad meetoditega, mis annavad noortele mõista, et neid respektiitakse. Kui noored tunnevad, et täiskasvanud suhtuvad neisse austusega, respektiitavad nad omakorda palju suurema tõenäosusega täiskasvanuid ning lubavad endale koostööd täiskasvanutega.

Poputav lapsevanem. Poputav lähenemine on laastav, sest röövib noortelt initsiatiivi ja enesekindluse. Paljud on nõus, et poputamine on kahjulik, kuid ei saa päris täpselt aru, mida poputamine endast ikkagi kujutab. Hea juhtnõu, mida noortega suhtlemisel arvestada, on järgmine: mitte teha noore eest ära seda, mida ta ise võiks enda heaks teha. Esimene reaktsioon, mis ilmneb lapsel, kelle eest kõik ära tehakse, on erilise teenindamise ootamine. Mõte, mis last sellisel juhul probleemiga silmitsi seistes tabab, on järgmine: "Kus on see inimene, kes peab minu elu joonde ajama?" Kui poputamine jätkub, hakkab laps sageli arvama, et ta ei suudagi ise hakkama saada ning elab seetõttu üsna hirmuäratavas maailmas. Kui keegi nii otseses kui ka kaudses mõttes hoiab lapse kätt iga vähegi keerulisema elusituatsiooniga toimetulekul, on lapse enesekindlus täiesti oodatav tulemus. Niisugune teismeline ei ole tavaliselt mitte ainult kohusetundetu, vaid tal puuduvad ka eluks vajalikud

koostööoskused. Sellele lapsele ei tule mõttessegi, et elus peab nii võtma kui ka andma. Tema elusuhutumine eeldab, et tema jaoks on eraldatud erilise koht, et teised on maa peal vaid selleks, et teda teenida. Niisugune laps jõuab teismelikka oma isikliku loogikaga: "Ma pean saama teha seda, mida ma tahan, just siis, kui ma tahan."

Kuni teismeeani on poputatud lapse käitumise peamiseks eesmärgiks teisi oma teenistusse panna, seega suuresti erilise tähelepanu ja teeninduse saavutamise. Kahjuks tavaliselt siis, kui laps hakkab jõudma teismelikka või on varases teismeeas, märkavad poputatud lapse vanemad ootamatult, et neil pole kontrolli oma poja või tütre üle. Sellest hetkest alates satuvad nad ärevusse ja hakkavad kehtestama kitsendusi. Sageli muutub poputatud teismelise käitumise eesmärk seejärel teeninduse nõudmiselt võimuling võib-olla isegi kättemaksuhani. Teisisõnu, teismeline üritab nurjata vanemate püüdlused teda kontrolli alla saada ning võib isegi üritada vanemaid oma äparduste eest karistada.

Poputav vanem on sageli kõikelubav vanem, soovides karista oma last võimalike pettumuste eest ning kartusest kaotada lapse heaskiit. Seega ei talle ta meeleldi "Ei" ega lase lapsel tunda vastutusundetu või iseka käitumise tagajärge.

Iroonisel kombel kaotavad vanemad, kes nii väga ihkavad oma teismelise heaskiitu, tema austuse. Keeegi ei saa oma vanematega ebameeldivamalt käituda kui poputatud teismeline, kes lähtub põhimõttest: "Vajutan nupule, kui ma Sind vajan ning parem oleks, kui Sa vastaksid. Kui Sa ei teeninda mind nii, nagu ma tahan, olen ma sunnitud Sind karistama."

Kui ühel 16-aastaselt poputatud teismelisel paluti oma emaga kooskõlas leida lahendus ema auto kasutamise probleemile, tegi teismeline ettepaneku, et kui ema lubab tal kasutada autot siis, kui laps tahab, ei nea ta oma ema maapõhja.

Mille järgi tunneme ära poputava suhte? Reaalsetest nõustamissessioonidest lastevanematega on ilmnenud, et poputavana mõjusid kasutatavas kontekstis alljärgnevad suhtlusmudelid.

- Vanem ütleb teismelisele igal hommikul rohkem kui ühe korra, et see voodist ülles tõuseks.

- Vanem paneb teismelisele valmis kooliriided.
- Vanem peseb tihti riideid pärast lühikest etteatamist, et laps ei peaks minema kooli vähem meeldivate riidega.
- Vanem aitab teismelisel leida kooliramatuid ning riideesemeid.
- Ühes kodus valvas 16-aastase tüdrukku ema igal hommikul akna peal, et tütar koolibussile ei hilineks.
- Vanem viib teismelise autoga kooli, ehkki laps võiks sama hästi ka koolibussi kasutada.
- Vanem lubab teismelisel sõita kooli autoga, ehkki see on tiliinaks ning teismeline võiks sama hästi minna jala, koolibussi või tühistranspordivahendiga.
- Vanem käib pidevalt koolis, et oma poega või tütar mingil moel abistada.
- Vanem küsib sageli teismeliselt, kas sellel on kodutulesandeid.
- Vanem aitab teismelist peaaegu iga nädal kõigi või pea kõigi koolitükkide ettevalmistamisel.
- Vanem on kiirtoitlustuskokk, kes valmistab teismelisele toitu eraldi teistest pereliikmetest.
- Ühes perekonnas tavatses isa õhtuti sõita kiirsõigikohra, et pojale selle nõudmisel suupisteid tuua.
- Vanemad muretsevad teismelisele eraldi teleri, et ei tekiks vajadust programmi valikul teistega arvestada.
- Vanemal on raske pojale või tütrele "Ei?" ütelda või temaga mitte nõustuda.
- Vanem annab lapsele ebakohaselt suurt taskuraha.
- Vanem annab pojale või tütrele lisaraha, kui eelmise taskuraha enneaegselt otsa saab.
- Vanemad ei anna taskuraha, vaid jagavad raha korrapäraselt.
- Teismeline einestab teleri ees, selle asemel et koos perega süüa.
- Vanem valmistab teismelisele eraldi õhtusöögi, kui teismeline on ette teatamata õhtusöögilt puudunud.
- Vanem teeb ära enamuse kodustest majapidamistöedest.

- Teismeliselt oodatakse vaid oma toa korrashoidmist, mitte oma panuse andmist kogu majapidamise funktsioneerimiseks.
- Vanem palub teismelisel mõni kodutöö ära teha, kuid teeb selle lõpuks ikkagi ise.
- Vanemaid löbustab, et nende poeg või tütar on selline "isiksus", kes kaotaks ka oma pea ära, kui see ta õlgadega ühenduses ei oleks, ning kes kunagi enda järelt ei korista.
- Vanemad taluvad, et lapsed teiste jutujärgimisele vahele segavad.
- Poeg või tütar ei pea kinni koju tulemise kellaajast ning vanemad ei võta midagi ette.
- Vanemaid hirmutavad teismelise ähvardused kodust lahkuda ning nad ei julge midagi keelata.
- Poeg või tütar kasutab pisaraid või vihapurskeid, et oma tahtmist saavutada.
- Teismeline vastutab auto lõhkumise eest, kuid keeldub parandamistöodelle kaasaitamast.
- Teismeline sõimab vanemaid või räägib nendega muul moel inetult.
- Vanem ei keela teismelisel oma rahakotist raha võtta.
- Teismeline otsib harva iseseisvalt üles mõne erakorralise ürituse, õppetunni või treeningu toimumise kohta. Ta ootab pidevalt, et vanemad ta kohale viiksid.
- Vanemad annavad teismelise kasutusse eraldi telefoni, ilma et teismeline osagi kulutustest enda kanda võtaks.
- Vanemad lasevad teismelisel kasutada ühist telefoni nii, et see rikuks teiste pereliikmete õigusi.

Autokraatlik vanem. Kui populaar vanem pakub teismelisele liigset teenindamist või väldib oma arvannuse avaldamist, püüab autokraatlik vanem sundida last käituma just nii, nagu vanemale meeldib. Nagu eespool viijatud, pöörduvad populaar vanemad sageli autokraatlike võtete poole, kui märkavad, et asjad on kontrolli alt väljunud. Samuti leidub vanemaid, kes on oma last sünnihetkest alates autokraatlike meetoditega kasvatanud. Auto-

kraatlike vanemate teismelised lapsed usuvad, et nende vanemad lähtuvad põhimõttest: "Sa kas ei tee üldse midagi või ei tee seda piisavalt hästi või piisavalt kiiresti. Igal juhul olen mina kogenum ja kannan selle eest hoolt, et Sa oma asjad õigesti tehtud saaksid." Niisugusele taktikale reageerivad noored tavalliselt kahel võimnalikul moel. Esimese reaktsioonina tunneb teismeline end heidutatuna. Kriitika ja karistused, mis sellise kasvatusmeetodiga kaasas käivad, kannavad endas sõnumit: "Minu juures on midagi valesti. Ema ja isa ei usu, et ma suudaksin elus iseseisvalt toime tulla." Teiseks reaktsiooniks on sageli vastuhakk. Teismeline teeb oma järeldused: "Niisiis ei arva te minust eriti hästi. Te ei ole rahul minu õrpedukusega, sõprade valikuga, riiega, mida ma kannan, viisiga, kuidas ma käitun jne, kuid vähemalt ma saan tõestada teile üht. Näidata, et ma võtan ise oma otsused vastu ega lase seda teilt teha." Kui suhe jõuab sellisesse staadiumisse, on meil juba tegemist lahinguga. Võitlus võib olla nii avalik kui ka varjatud, kuid on siiski võitlus.

Kuigi vastuhakk ja võimu kasutamine on autokraatlikule kasvatusmeetodile kõige sagedasemad reaktsioonid, ei ole need ainsad. Noortel on vabadus ise valida, kuidas nad ellu suhtuvad ning mida oma elukogemusest järeldavad. Võib juhtuda, et mõni teismeline reageerib autokraatlikule kasvatusle järeleandlikult, tehes kõike täpselt nii, nagu temalt nõutakse, püüdes iga hinna eest vigu vältida. Niisugune teismeline ei ole paremas olukorras kui mässaja. Väimse tervise seisukohalt võib ta isegi kehvemaks olukorras olla. Tal võib jääda puudu enesekindlusest, ta võib karta väärtusetuks muutmist ning tema käitumine ei pruugi olla suunatud kasulik-olemisele, vaid vigade ja vanemate hukkamõistu ning karistuse vältimisele. Täiskasvanuna tunneme selliseid inimesi võltside või pinnapäraseksena või vähemalt argpüksidena, kes sageli tunnevad ebameeldivalt, et nende õnn on teiste inimeste kätes.

Mässajad jõuavad nõustaja kabinetis sageli teismeliseas, pugejad aga terapeudi vastuvõtule kolmekümneandates eluaastates.

Kaljuks satuvad autokraatlikud vanemad ja õpetajad valejalgedele, kui hindavad olukorda lapse puberteedieelse käitumise alusel. Sel ajal suudavad nad sageli last nii palju türamiseerida, et see muutub pisut järeleandlikumaks. Varases teismeeas, kui mitte

varem, muutuvad aga noored, keda on sel moel kasvatatud, teadlikuks oma võimust keelduda vanematega koostööd tegemast ning hakkavad oma võimu suurema tõenäosusega ka rakendama. Kui vanemad märkavad, et asjad on kontrolli alt väljunud, reageerivad nad kaljuks taas ekslikult, rakendades veelgi karmimaid meetmeid. Kui vähesest vägivallast ei piisa, kaldutakse seda suurendama. Teismeline väldib aga koostööd veel suurema meelekindlusega.

Mille järgi tunneme ära autokraatliku suhte? Reaalsed nõustamissessioonid vanematega, kelle suhtumine teismelisesse on peamiselt autokraatlik, on paljastanud järgmised suhtlemismustrid.

- Vanem kasutab sageli kriitilist ja vihast lähenemist.
- Vanem kisab ja karjub.
- Vanem kasutab ähvardusi.
- Vanem karistab last.
- Vanem kasutab teismelise kallal füüsilist jõudu.
- Vanem ei usalda teismelist.
- Vanem õrtrtab teismelist ennast enne kooli minekut kiiremini liigutama.
- Vanem kritiseerib teismelise riietust.
- Vanem kritiseerib teismelise sõpru.
- Vanem kritiseerib teismelise hindeid.
- Vanem otsustab, millal teismeline koduülesandeid teeb.
- Vanem kritiseerib pidevalt teismelise toa olukorda.
- Vanem kahtleb sageli teismelise sõnades.
- Vanem otsib toast asifööndeid teismelise vastu.
- Vanem kontrollib auto kilomeetrimäitu, et kontrollida teismelise usaldusväärust.
- Vanem sunnib teismelist valima koolis vanema eelistatud aineid.
- Vanem ei luba mitemingisuguseid eriarvamusi.

- Vanem ja teismeline kasutavad väga harva, kui üldse kunagi, mõlemat rahuldava lahenduseni jõudmiseks arutlusmeetodit.
- Vanem on seisukohal: "Ma hakkain Sind usaldama, kui Sa vastavalt käituma hakkad." (Samas on teismeline otsustanud: "Ma hakkain usaldusväärset käituma, kui Sina mind usaldama hakkad.")

Mida on meil võimalik muuta?

Poputatud teismeline. Kui vanem on otsustanud muuta oma suhet poputatud poja või tütreaga, peab ta meeles pidama, et ehkki teismelist ei saa koostööle sundida, ei saa ka tema seda meilt nõuda. Teismeliselega ei pea võitlema, kuid talle ei tohi ka alla anda. Sõbralikul, kuid kindlal meel on võimalik teismelisele mõista anda, et elu nõuab teistega koos töötamist. Nii saab algust teha asiädega, mis on täielikult meie kui täiskasvanute kontrolli all. Näiteks vajab teismeline meie abi, et kasutada autot iga kord, kui ta soovib, saada lissiraha, kui on oma taskuraha ära raisanud, eraldi valmistanud õhtusööki, kui on õiget õhtusöögiaga ignoreerinud jne. Meie võimuses on neile nõudmistele lihtsalt mitte järele andes aidata teismelisel mõista, et teised ei ole maailma loodud vaid tema tarbeks. Eelkõige on sellisele teismelisele vajalik arusaam, et tema ellusuhtumine ei toimi. Seni kuni vanemad või teised lähedal seisvad täiskasvanud ei lõpeta teismelisele teenuste pakkumist, ei näe teismeline põhjust, et oma käitumist muuta. Oluline on aidata teismelisel muuta oma ellusuhtumist. Tema suhtumise enesekeesus on otseses vastuolus koostööga, mis on vajalik efektiivseks suhtuseks ühiskonnas, ning viib kurva ja pettumusi valmistava eluni. Tavaliselt võtab poputatud teismelise käitumise muutamine pisut rohkem aega kui autokraatliku kasvatusse vastu mässava teismelise muutamine. Kui täiskasvanud, kes on kasutanud teismelise kasvatamisel vaid kriitikat ja karistust, järele annavad ning hakkavad teismeliselega suhtlema lugupidavamal meel, on muudatus teismelisele kui värske õhu puhang ning teeb ta palju koostööalimaks. Teisalt, kui vanem lõpetab oma poputava ja seega ebalugupidava käitumise teismelise suhtes, ajab see teismelise tava-

liselt marru. Ta mõtleb: "Kas Sa ei tea, kes ma olen! Sa pead mulle erilisi teenuseid pakkuma. Ma jommin seni, kuni Sa järele annad ja kui Sa järele ei anna, karistan ma Sind oma käitumisega."

Niisiis muutub poputatud teismelise käitumine sageli esmalt hullemaks, alles seejärel hakkab paranema. Vanemad peavad kogu oma julguse kokku võtma, et mitte järele anda ning ka mitte jõudu kasutada. Järeleandmine paneb teid teismelise teenistusse ning rõõvib temalt võimaluse saada julgustust iseseisvast eluprobleemide lahendamisest. Vägivalla tarvitusele võtmine garanteerib aga kindlasti suurema sõja. Kulde keskree leidmine on seega meie õpetuse peamine eesmärk. Niisiis on täiskasvanute jaoks esimene samm poputava suhte korrigeerimisel julgus ütelda "Ei". Oluline on õppida ka selliseid lisatehnikaid nagu vaikute andmine, tagajärgede kasutamine ning teismelise teadlik julgustamine. Nende tehnikatega tegeleme hiljem.

Vastuseisev teismeline. Kui teismelised tunnevad, et me püüame oma tahmist neile peale suruda, tavitsevad nad keelduda meiega koos töötamisest. Täiskasvanud peavad mõistma, et noored saavad koostööst väga efektiivselt keelduda.

Täiskasvanud üritavad reeglina saada teismelisi ütleva "Jah". Ütleva "Jah" ajaloo õppimisele, kokkulepitud ajal koju tulemisele, oma toa koristamisele, kainena koju tulemisele. Nii on teismelistel tavaliselt võimalus ütelda "Ei", kui nad seda soovivad. Keeldumise võim on absoluutne! Kui mina üritan Sind endaga nõustuma panna ja Sinul on võimalus keelduda, osutud Sina iga kord võitjaks. Teismelised on sageli just sellises võitja positsioonis. Kui täiskasvanud sellest mõttest aru saaksid, muutuks nende käitumine teismelistega märkimisväärselt. Sõdimine täiskasvanute ja teismeliste vahel väheneks tunduvalt ning asenduks tugevama koostöövaimuga.

Mis kasu on ülemusest, kelle käske keegi ei täida? Just nimelt sellises positsioonis leiavad end tänapäeval paljud täiskasvanud.

Võim. Teismelise halva käitumise kõige sagedasem eesmärk. Kogemused teismelise ning nende vanemate ja õpetajatega on mind veennud, et kõige sagedasem eesmärk, mille poole teisme-

lised oma käitumisega püüdlevad, sellega vanemaid ning õpetajaid sügavalt häirides, on võimu demonstreerimine. Selline käitumine on kavandatud täiskasvanute põrmustamiseks, näitamaks: "Sa ei saa mind sundida", või vähemalt tüllemaks: "Ära arvagi, et oled sundinud mind Sinuga koostööd tegema!" Teismeliste puhul on äratuntavad veel neil halva käitumise peamist eesmärki ning neid hiljem ka arutame, kuid nende nelja eesmärgi poole suunatud käitumise laastav mõju ei ole kaugeltki nii märkimisväärne kui võimu demonstreerimisele suunatud käitumine, mis tekitab kahju nii teismelistele kui ka kogu inimkonnale, olles äärmiselt heidutatav täiskasvanule, kes püüavad noori mõjutada.

Nagu kõik tahavad ka teismelised midagi väärt olla. Võimalused seda vastutustundlikul moel saavutada näivad olevat piiratud (osalt seetõttu, et täiskasvanud neid nii kiirelt endale hoiavad). Seega leiab teismeline tules just vastutustundetud viisid, et midagi tähendada. Pealegi tundub vastutustundlik käitumine liiga keeruline. Kui inimene on juba niigi enesesu kaotanud, on lihtsam ennast kergemini saavutatavale meetoditega nähtavaks teha. Seega on täiskasvanut või kogu süsteemi märksa lihtsam alla suruda teistest rohkem narkootikumide tarbides või õlut jüues, poppi tehes või õpetajat sömnates. Enese tõestamine ühiskondlikult kasulikul moel nõuab sageli palju rohkem julgust. Keegi ei sumni teismelist käituma võimu nimel, selle otsuse võtab iga teismeline ise vastu. Kuid päris kindlasti aitame kaasa situatsioonide tekkimisele, mida on kerge tõlgendada alavääristavate. Sellega suuendame teismelise otsustuse tõenäosust näidata, et ta saab meist jagu. Kahjuks aitavad täiskasvanud puhtast teadmatusest lapsel oma eesmärgi saavutada, kui teda vägevõimuga kaasa töötama sunnivad. Sellel hetkel saavutab teismeline võidu. Efektiivselt demonstreerib ta meile kas avalikult või varjatult oma võimu koostööst keelduda. Tegelikult laps sageli isegi vajab vanemate tuge, et näidata oma psühholoogilisi muskleid — kui ükski täiskasvanu (või täiskasvanute loodud süsteem) ei püüagi teda mingis suunas tugegata, ei suunda ta tõestada, et ta ei ole tugegata.

Avaliku vastuhaku ohtlikkus ei sumni teismelist veel koostööle. Selline situatsioon annab suurendab ettevaatlikku ja varjatud vastuhaku tõenäosust. Näiteks teismeline, kelle õpetaja on nii domineeriv,

et avalik mäss oleks puhast enesetapp, võib kasutada niisuguseid taktikaid nagu aknast välja vaatamine, unelmine või lihtsalt tundidest puudumine. Ta võib isegi õpetajale otsa vaadata, jättes mulje, et ta jälgib tundi, mõeldes samal hetkel rahulolevalt: "Te arvate, et oled juhtpult, kel kõik kontrolli all, aga ühes asjas võite Te kindel olla, minu mõtteid Te kontrollida ei suuda."

Apatiia — üks võimu väljendus. Vastuhaku peenekoelise vorm, mida harva mõistetakse, on õpilaste ükskõiksus. Kui kogemused nii kodus kui ka koolis annavad teismelistele mõista, et nende mõjuvõim täiskasvanutega suhtlemisel on väike või hoopis olematu, kui teismelised usuvad, et tõehiselt tähtsad otsused nende elus võetakse vastu täiskasvanute poolt, võib vastuhakk avalduda ükskõiksuses. Ükskõikse käitumisega titleb õpilane: "Valitseva võimu vastu ei saa, nii et tülleme lihtsalt: 'jah, härra' ning 'Ei, härra', teeme ära selle, mis rahuldavate hinnete jaoks tarvis, kuid ei mängi seda etendust kaasa ning elame iga päev vaid koolist pääsemise nimel, et pääseda tõelisse maailma, kus meil on mõjuvõimu."

Ei ole kahtlust, et noored avaldavad vastupanu seni, kuni käitume nendega moel, mida saab tõlgendada alandavana või hõikumisvabadust ebaõiglaselt takistavana. Meie tulesanne on seega õppida teismelisi juhtima ja suunama viisil, mis väljendab lugupidamist noorte vastu ning sisendab neisse enesuskku. Niisugusel viisil käitudes saame vastutasuks noorte austuse ning koostöötahet. Meist peavad saama spetsialistid, kes rakendavad juhtimisstrateegiaid, mis ei nõua allaandmist ega võitlemist.

Kuidas lõpetada võimukonflikt? Vanemad saavad panna punkti nii avalikele kui ka varjatud heitlusele teismelistega, kui lõpetavad nende elu korraldamise. Kas täiskasvanul peaks olema võimalik teismelise elu juhtida või mitte, on vaieldav. Elu on näidanud, et teismelised võivad minna väga kaugemale, et näidata täiskasvanule, et nad ei lase ennast tugegata vanema pealesunnitud suunas. Teismelise jaoks ei ole oluline, kas pealesunnitud valikud on positiivsed või kasulikud. Oluline on vaid see, et niisuguses olukorras tunneb teismeline koheldavat ennast kui last ning on otsustanud

sellele lõpu teha. Kuna inimesed ei suuda liikuda korraga kahes suunas, ei suuda ka teismeline liikuda vanematele lähemale, et probleemidele lahendusi leida, kui ta samas tunneb, et on nendega sõjajalal. Sama kehtib ka vastupidisel juhul. Kui teismeline on täiskasvanutega sõbralikes suhetes, on tal raske võitlust jätkata ning täiskasvanuid karistada. Seega tegeleme spetsiifiliste käitumisprobleemidega ning samal ajal ka suhte parandamisega üldiselt.

Andke teismelisele mõista, et Teil on usku tema võimesse otsuseid langetada. Esimene samm võimuvõitluse lõpetamiseks on täiskasvanu tunnistus, et ta on eksinud ning peab teismelist rohkem usaldama. Näiteks võib täiskasvanu sõnada: "Mulle tundub, et ma olen käitunud, nagu ei oleks Sul piisavalt tervet mõistust, et (... minu pealekäämiseta õigel ajal kooli jõuda; või ... minu nägutamiseta koolitöödega toime tulla; või ... minu vahelesegamata endale riided selga valida jne). Ma arvan, et ma olen sellega vea teinud. Sa saad asjadega ise hakkama küll."

Selline lähenemine täiskasvanu-teismelise suhetele on osutunud väga mõjusaks. Teismelisel on väga raske edasi sõidida, kui teda niilugupidavalt koheldakse. Kuna selline muutus täiskasvanu suhtumises on teismelisele väga üllatav, võib ta aeg-ajalt Teie tõsi-meelsust proovile panna, olemaks kindel, et Te annate tõesti asjad tema kontrolli alla. On juhtunud, et teismelised on küll oma kodu-ülesanded ära lahendanud, aga seda vanemate eest varjanud, olemaks kindlad, et suhetes on tõepoolest uus lehekülg keeratud ning vanemad ei pöördu tagasi nägutamise ja nägelemise juurde, kui näevad, et koduülesanded lahendamata jäävad.

Kui teismeline tunnetab, et vanematepoolne usaldus on asendanud pideva kriitika ja näägutamise, toimub teismelise ja vanemate vahelistes suhetes tavaliselt kiire ja tähelepanuväärne paranemine. Lugupidav suhtumine avaldab teismelisele väga tugevat mõju, vabastades ta soovist oma vanematele vastu hakata ning neid üle trumbata. Peale selle paraneb suurel määral ka teismelise poold vastuvõtavate otsuste kvaliteet, sest nüüd kaalub ta hea meeleaga niimäeid võimalusi, selle asemel et piirduda vaid valikutega, mis aitaksid tal demonstreerida keeldumist suunamisest.

Siiski võivad edusammud jääda ajutiseks nähtuseks, kui vanemad ei omanda lisetehnikaid, et jätkata teismelise suunamist lugupidaval moel.

Probleemide lahendamine avatud valiku meetodil. Probleemid on elu lahutamatu osa. Ohuline on paika panna, kas me tahame probleemide üle sõidida või neid üheskoos lahendada. Kogemused on näidanud, et hea meetod, mis aitab sõbralikul moel kvaliteetseid otsuseid vastu võtta peredes, kus kasvavad teismelised, on avatud arutlus vastukaaluks püüanud valikule. Selline probleemide lahendamise meetod näib kõige paremini töötavat, kui igal pereliikmel on vetoõigus. (Kui perekonnanoüpidamisel kasutatakse enamusse häält, ei pruugi teismelisel olla mingit kasu hääletamise võimast, kui ta leiab, et on võimetu teiste vastu, kes ühendavad oma jõud, et teda üle trumbata.) Kui otsuseid langetades lähtutakse üldisest nõusolekust, ei tunne teismeline enam vajadust vanemate tahmistele vastu hakata vaid selleks, et näidata, et teda ei saa sundida. Kuna kõik pereliikmed teavad, et kedagi neist ei saa millekski sundida, lakkab võimuvõitlus ning probleemidele lahendatakse märksa objektiivsemalt.

Vahetevahel võib nõupidamise juhatajal tekkida vajadus märkida: "Võib-olla lepime praegu kokku, et me ei suutnud kokkuleppele jõuda. Loodetavasti on meil järgmise nõupidamise ajaks tekkinud häid ideid, kuidas olukorda lahendada." Ehkki sellised otsused on vanemate jaoks raskeid, leiavad nad üsna varsti, et väga palju hõõrumist jääb olemata, kui kõik pereliikmed mõistavad, et probleemid leiavad lahenduse lugupidaval moel. Teine põhireegel, mis on perekonna kohtumistel alati abiks, on mitte otsida süüdlast. Eesmärk ei ole süü tõestamine, vaid probleemidele lahenduse leidmine.

Vanematele soovitatakse anda teismelisele probleemide lahendamisel või oma soovitude pakkumisel igal moeldaval juhul võimalus valida. Isegi, kui täiskasvanu teab täpselt, milline otsus on tema meelest kõige mõistlikum, näitavad kogemused, et ülitamatumite esitamise ennast ei õigusta. Kuna teismeline võtab nii ehk teistri oma käitumise osas vastu mingi otsuse ega lase endale survet avaldada, on täiskasvanul suurem võimalus teismelist kriitiliste

otuste tegemisel positiivselt mõjutada, kui ta tunnistab, et otsustaja on siiski teismeline. Näiteks: "Ma ei tea, mida Sa otsustad ette võtta, aga taolisi otsuseid tuleb Sul elus veel palju langetada. Mina eelistaksin sellist ja sellist otsust" või "Ma saan Sinu seisukohast aru ja mõistan, et Sa pead ise otsustama, aga ma tahan, et Sa teaksid, et ma ei ole Sinuga selles küsimuses päris ühel meel." Kui vanem lebib, et poeg või tütar ei pruugi alati vanematega ühel arvamusel olla, saab sellest väga kasulik kasvatusetehnika, sest see suurendab märkimisväärselt tõenäosust, et teismeline kaalub ka oma vanemate arvamusi. Kui keegi ei sunni teda ema ja isaga nõustuma, on ta vaba seda tegema.

Kuidas kasutada tagajärgi distsiplineerimise meetodina. Tehnika, mis on järele proovitud, ennast õigustanud ning aitab teismelisel oma vigadest õppida, on lasta tal lihtsalt oma tegude tagajärgi kogeda. Käitjaks aga käituvad täiskasvanud pidevalt nii, nagu ei suudaks teismelised omal vabal tahtel õppida (alandav suhtumine) ning seetõttu hoitatakse neid võimalike ohtude eest ja piiratakse neile õiget suunda peale suruda. Vanemad võiksid kaaluda võimalust mõnikord vaikida, kui näevad, et teismelise tegevus liiva jookseb, ning lasta tal ise ettevõtmise tulutuses veenduda. Näiteks on kodullesannete hiiistele õhtutundidele liikkamise tagajärgiks väsinud ja halvasti ettevalmistunud õpilane. Sageii on tulusam lasta teismelisel sellest kogemusest ise järeldused teha, kui hakata tema käitumist korrigeerima. Lugupidamist väljendavas pereõhkkonnas on teismelised sama altid oma vigadest õppima kui täiskasvanud.

Loogilised tagajärjed. Väikeste laste kasvatamisel on sageii abiks meetod, mille käigus vanem situatsiooni loogika selgitamiseks, mitte lapse karistamiseks, tutvustab talle tagajärgi, mis ühele või teisele käitumisele kõige tõenäolisemalt järgnevad (kui käitunud nii või teisiti, on loogiline, et sellel on niisugused tagajärjed). Niisugune tehnika on aga teismeliste puhul märkimisväärselt vähem efektiivne. Teismelised on niivõrd varmad tajuma manipuleerimist ja surve avaldamist, et täiskasvanu loogika kohased võimalikud tagajärjed tunduvad neile laest võetuna. Teismelised tunnevad tõenäoliselt, et neid karistatakse või neile üritatakse survet avaldada ning

tõuguvad muutuste vastu. Kõige efektiivsem moodus, kuidas kasutada teismeliste puhul loogiliste tagajärgede meetodit, on vaba arutelu käigus ühiselt kokku leppida, millised tagajärjed konkreetses situatsioonis ilmnevad.

Kuidas juhtida teismelisi neid julgustades? Teist inimest julgustades anname mõista, et usume temasse sellisena, nagu ta on. Teismeline otsib kõiki märke, mis vihjaksid, et ta on võimeline lapsepõlve seljatada jätkama ning täiskasvanuikka astuma. Teismelise jaoks on suureks julgustuseks, et ema ja isa temasse usuvad, andes talle mõista: "Niipalju kui me Sind tunneme, suudad Sa kindlasti igale probleemile vastu astuda." See erineb tugevalt vanemate tavalisest reaktsioonist hakata siimapikselt nõu andma või kritiseerima. Loomulikult on nõu andmine omal kohal, kuid paljud vanemad pakuvad sellega ihmselgelt üle. Esimene kord, kui teismelisele mõne ettepaneku teeme, võtab ta seda tõenäoliselt kui informatsiooni pakkumist. Teine kord ja järgnevatel juhtudel, kui selle ettepanekuga lagedale tuleme, peab ta seda juba nägutamaiseks.

Teismeliste julgustamise meetodid

- Pakkuge pojale või tütrele võimalus tegelda ülesandega või lahendada probleem, mille eest varem on hoolt kandnud täiskasvanud (autoparandus; asjaajamised, nagu pangas käimine; sisseostud, nagu toidunäite nuretsemine; sugulastele kingituste ostmine; informatsiooni kogumine mõne kodumasinaga või auto margi kohta, mille perekond kavatses endale soetada; aja kinnipanemine arsti juures ja mujal).
- Kusige teismeliselt nõu oma isikliku probleemi lahendamiseks.
- Ärge nõudke teismeliselt enam kindlat magamaminekuaga.
- Kusige teismelise arvamust päevakajaliste poliitiliste ja sotsiaalse teemade kohta.
- Hoiduge teismelisele mõista andmast, et ta saab oma asjadega teismelise kohta väga hästi hakkama.

- Leppige vigade ja labikukkumistega kaimelt. ("Sally, sedasi juhtub aeg-ajalt meie kõigiga.")
- Rõnutage teismelise tugevaid külgi. (Selle asemel et pidada poega jäärpäiseks, ütlege: "Sa oled kindlameelne poiss.")
- Probleemide lahendamisel kasutage põhilise meetodina perekonnanõupidamisi.
- Tunde röömu oma teismelise sõpradest. Võtke neid oma kodus soojalt vastu. Mõnda kodu ignoreeritakse täielikult. Teismelised ei ole lihtsalt huvitatud veetna oma aega kohas, kus neid peetakse alama klassi esindajateks.
- Kui teismeline on jõudnud juhtlubaade saamise ikka, julgustage teda igati ning pakkuge oma abi ja heakskiitu.
- Olge huvitatud oma teismelise tegemistest teda seejuures lämmatamata.
- Võtke koos midagi lõbusat ette. Planeerige regulaarselt perioode või väljasõite, mil vanemad ja teismelised võiksid koos lõbusasti aega veeta.
- Paluge teismelisel ise hinnata oma riiete vajadust ja selle maksumust ning lõpuks üle võtta ka tegelik riiete ostmise protseduur.
- Tõetage teismelise osavõttu kõigest tegevustest, mis on seaduslikud ja moraalised.
- Ärge suurendage teismelise taskuraha. Sel moel saab teismeline väikeste tööotste puhul tunda end iseseisvamana.
- Kui võimalk, kutsuge teismeline kaasa täiskasvanute üritustele. Õhutage teismelist suhtlema täiskasvanutega: "Ma arvan, et Bill Jones meeldiks Sulle kindlasti. Talle meeldib vabas looduses aega veeta nagu Sullegi."

Alkoholi ja teiste narkootiliste ainete tarvitamine ning kuritarvitamine

Enamus teismelisi proovib vähemalt üks kord alkoholi või marihuanaat. Pajjad proovivad mõlemat. Alkoholi ja teiste narkootiliste ainete kuritarvitamine aga viitab enesekindluse puudumisele. Parimad vahendid kuritarvituse tõenaosuse ja raskusastme vähendamiseks on mõistlik kasvatusaktiivika ning vanemate eesküün. Psühho troopsete ainete kuritarvituse tõenäosus väheneb, kui olete loonud oma lapsega suhte, mis põhineb vastastikusel austusel, ning kui näitate ise ainete tarvitamisel üles mõõdukust, sealhulgas ka aspiriini, unerohu ja teiste ravimite puhul.

Spetsiifilised vanemate sammud. Ärge hakake oma poja või tütre kallal parandustööd tegema, kui ta on mõne psühho troopse aine mõju all!

Ärge esitage teismelisele ulimatunuit, mida ta peab tegema, sest pealesunnitud nõudmistel on sageli vastupidine mõju! Esitage oma tegevuskava selgelt ja kindlalt (näägutamata)! Te võite otsustada, et ei luba teismelisel mõnda aega autot kasutada, et mitte seada ohtu tema enda ja teiste inimeste elu, kuid siiski peate võitma ka oma poja või tütre poolehoidu.

Lugege see raamat tervenisti läbi, et kindlaks teha probleemid oma suhtes teismelisega.

Kui olukord siiski ei parane, soovitame pöörduda perenõustaja poole!

Kui teismeline ei taha nõustamisest osa võtta, otsige abi vanemate õpperiühmadest või pöörduge nõustaja poole koos abikasaga!

Halva käitumise peamised eesmärgid

Ehkki suurema osa vanemate ja teismeliste häiritud suhetest saab kanda võimuvõitluse arvele, võivad teismeliste käitumisel olla ka teised eesmärgid. Neid eesmärke nimetatakse ekslikuks, sest teismeline lähtub ekslikust arvamusest, et midagi väär olemiseks peab ta need eesmärgid saavutama. Psühhiater Rudolf Dreikurs esitles

väikeste laste neija ekslikku käitumise eesmärgi. Teismeliste puhul saab siia veel üht-teist lisada. Laste puhul täheldatakse tähelepanu, võimu, kättemaksu ning küündimatust kui eesmärgi. Viies halva käitumise eesmärk, mida sageli võib täheldada teismeliste puhul, on põnevus.

Tähelepanu. Teismelised, vastupidi väikestele lastele, ei ole nii-võrd amneis täiskasvanute, kui just oma eakaaslaste tähelepanu saavutamisega. Niisugustel noortel on vaja teida sobivamaid meetodeid tunnustuse saavutamiseks, et nad saaksid loobuda isekast soovist lihtsalt tähelepanu keskpunktis olla, ning hakata kesken-duma pigem ühiskonna üldisele funktsioneerimisele kaasaaitamisele. Mida suurem heameel neil oma panuse üle on, seda vähem tõenäoliselt tunnevad nad vajadust end poodumil tilendada. Vanemad saavad muutusele kaasa aidata, kui vähendavad lapse kasutule käitumisele suunatud tähelepanu, kutsudes niiviisi teismelist üles käituma produktiivsel moel ning teenima endale sellega vajaliku tunnustust. Seda liiki halba käitumist võib sageli märgata popu-tatud teismelise juures, kes on harjunud erilise kohaga oma peres ning väldib tegevusi, kus ta ei pruugi eristatult staatust pälvida.

Võim. Eelmistel lehekülgedel käsitlesime meetodeid, mille abil täiskasvanu suudab säilitada võimu lkava teismelisega suheldes juhtrolli, seejuures võimuvõitluse laskumata. Siinkohal piisab vaid näidata teismelisele, et me ei ole sõdimisest huvitatud, andes samas ka mõista, et oleme huvitatud tema abist probleemide lahendamisel.

Kättemaks. Kättemaksule orienteeritud teismeline tunneb, et elu on talle liiga teinud, ning tema käitumise eesmärgiks on kättemaks. Niisuguste teismeliste vanemad väidavad sageli, et on jõudnud staadiumisse, kus neile oma poeg või tütar isegi ei meeldi. Igal juhul vajab selline noor inimene tunnet, et ta on meeldiv ning vastuvõetav. Täiskasvanu ja teismelise kättemaksusuhe on lihtsast sõda, kus kasutatakse raskerelvastust. Täiskasvanu ülesanne on lõpetada püüdlused oma poega või tütrat karistada või alla surutada. Tehnikad, mis sobivad võimuvõitluse lõpetamiseks, sobivad ka

kättemaksusuhete lõpetamiseks, ehkki teismelisel, kes on lähtunud kättemaksust kui eesmärgist, läheb tavaliselt kauem aega veendumaks, et ta on emale-isale vastuvõetav ning nad ei taha talle halba. Niisuguses suhtes on eesmärgiks küsimiseks, kes on esimesena nõus kättemaksust loobuma. Vanematele, kelle tundeid on haavatud, on see sageli väga raske, kuid suhte parandamiseks on see ainus võimalus.

Küündimatust. Teismeline, kes selleks, et teda rahule jäetaks, püüab oma käitumisega näida küündimatut, tunneb suurt hirmu ebaõnnestumise ees. Ta on jõudnud otsusele, et parem on üldse mitte midagi üritada kui läbikukkumisega riskida. Üks moodus, kuidas teismelised niisugust käitumist demonstreerivad, on koolitööst mitte osa võtta, poppi teha ja lõpuks kooli pooleli jätta. Selliste noorte vanemad peavad aitama noortel mõista, et vigade tegemine annab meile võimaluse uuesti üritada. Kahjuks juhtub niisuguste laste vanemad aga nii sageli tähelepanu puudustele, et mõjutavad oma poega-tütart kaotama lootust elus piisavalt hästi hakkama saada. Hea on sellistel puhkudel lähtuda ütlusest, et kõik, mis on väärt tegemist, on väärt kehvasti tegemist, kui see meid kuhugi viib ning aitab meil mõista, mida me oma olukorra parandamiseks saame teha.

Põnevus. Veel üks halva käitumise eesmärk, mis võib probleemaatiliseks osutuda, on põnevus. Kui lapsed jõuavad teismelikka, tuleb täiskasvanutel igati toetada noori erinevate kogemuste kogumisel — akadeemilises elus, organisatsioonides, võistkondades, osajaotkohtadel, huvide ja õpetundide ning kõige muu kaudu, mis võiks muuta elu huvitavaks ning põnevaks seaduslikul ja moraalsetl kasulikul moel. Eesküütu, mida vanem lapsel annab, mõjutab oluliselt vahendeid, mida teismeline oma elusse värvitoomiseks valib. Nii kodus kui ka koolis on täiskasvanutel soovitatav paluda noorte inimeste kaasabi, et leida mooduseid, kuidas elu huvitavaks muuta. Kui teismelised leiavad, et võimalused elu produktiivsel moel huvitavaks muuta on tugevasti piiratud, pöörduvad nad sageli vastutustundetute või isegi ebaseaduslike meetodite poole, et põnevust luua.

18-aastaselt täiskasvanuks

Tööta ennast tööruksi! Vanemaks olemise lõppeemärk on enese tööruks tegemine. Liigagi sagegi kohtleme noori kuni nende 18. sünnipäevani, nagu ei asuks õnn nende enda, vaid hoopis täiskasvanute käes. Ning siis imestame, miks neile valmistab nii suuri raskusi iseenda eest vastutada. Hea on aeglaselt, aga kindlalt lasta lastel järjest rohkem vastutada. Siis käitub teismeline hiljemalt 18. eluaastaks kodus põhimõtteliselt nii, nagu iga teine täiskasvanu.

Eelviimane abinõu

Kui suhe ei parane isegi siis, kui olete otsinud probleemidele lahendusi sõbralike arutluste abil, püüdnud teismelist julgustada ning vältinud sõdimist ja allaandmist, võite tunda vajadust pöörduda eelviimase abinõu poole. Kui teismeline lähtub veendumusest, et ta käitub tildjoontes nagu täiskasvanu ning võtab otsuseid vastu ilma vanematepoolse juhendamisetä, on võib-olla aeg, et ta käituks nagu täiskasvanu, kel on ka kohustused. Seda ideed saab esitada järknevalt:

"Meie arvates peaks me olema vabanenud oma tööst lapsevanemadena selleks ajaks, kui Sa saad 18-aastaseks. Võib-olla oleme eksinud. Tundub, et Sa ei ole meie soovitudest huvitatud, ehkki oled alles 15. Kuna meie eesmärgiks on, et Sa õpiksid enda eest vastutama, peaksime tunnistama, et Sa oled selleks juba valmis.

Me oleme valmis oma suunavatest ideedest loobuma, kuna on selge, et Sa ei soovi meie juhendamist. Kui Sa soovid elada täiskasvanu elu, ei usu me, et suudaksime Sulle sellest töölist pilti anda, kui jätkame Sulle riiete, raha, auto, tasuta elamise ja toitlustuse pakumist. Võib-olla saame kokku leppida mõistlikus tasus toa ja toidu eest ning Sa võid ka muudes asjades vastutuse oma õlgadele võtta, nagu meie emaga teeme. Siis koheldaks Sind kodus nagu iga teist täiskasvanut. Kas see on Sinu jaoks vastuvõetav?"

Mõnele teismelisele on selline pakkumine väga meeldinud ning nad on võimalusest enda eest ise vastutada rõõmuga kinni haaranud; teised on otsustanud, et ei ole veel päris valmis endale täielikku iseseisvust võtma ning eelistavad vanemate juhtrüüristest ja teistest pakutavatest hüvedest kasu leida.

Mingil juhul ei tohi selle meetodi kasutamisel tarvitada sundust. Meetodi loogika seisneb järknevas: 1) kõik teismelised ei pea ootama 18-aastaseks saamiseni, et täielikult iseseisvaks saada; 2) ebaaus on lasta noortel meestel ja naistel arvata, et elu on vastutusest vaba.

Päris viimane abinõu on loomulikult lihtsalt otsustada — minna päris algusfaasi, analüüsida oma suhtlemismalle teismeliste, otsida uusi võimalusi, kuidas mitte muuta halba käitumist äratasuvaks ning pakkuda oma juhendamist julgustaval moel.

TEINE OSA

Koostöö saavutamise koolis

Kõige sagedasem häiriva käitumise eesmärk teismeliste hulgas on ka koolis võimu saavutamine. Võimu kui eesmärgi üheks väljenduseks on avalik mäss, aga kui õpilased koolitunnistustega koju jõuavad, selgub, et suurim probleem koolides on siiski vajatud vastuhakk. Vägivald ja suuremad korratikkumised leiavad küll suuremat kõlapinda ning on tõepoolest tülilad, kuid suurimaks probleemiks tänapäeva koolis on siiski vaikiv enamus.

Nii õpilaste kui ka õpetajate hinnangul ei võta keskmine õpilane aktiivselt osa rohkem kui poolst keskmisest koolitunnist. Sagedali hinnatakse aktiivset osalust veel väiksemaks. Kui need hinnangud vastavad ka ainult ligikaudu tööle, raiskab umbes 50 miljonit Ameerika ja Kanada õpilast 150 miljonit tundi kooliipäevas ning üle 13 miljardi tunni kooliaastas. Niisugust kadu võib väga vabalt pidada suurimaks loodusvarude kuritarvitamiseks.

Õpilased on nõus, et ükskõikne käitumine on passiivne ning peen võimu kasutamise moodus ning et osavõtmatu õpilase salajane loogika on järgmine:

Sina (härra või prova õpetaja) ütled meie, mida me peame tegema, millal ning kuidas seda teha. On selge, et me ei saa midagi muuta. Me ei saa võidelda kõrgemate võimudega, nii et meie poolst võid *Sa* saada, mis *Sa* tahad. See on *Sinu* klassiruum, *Sinu* kool. Teisest küljest ma tahan sirit ühel päeval välja saada, seega teen ma täpselt nii palju, kui tarvis, et kool ära lõpetada (sellist mulle piisab). Võid kihla vedada, et ma ei tee kriipsugi rohkem kui tarvis (sellist peab *Sulle* piisama).

Need noored inimesed näevad harva võimalust midagi muuta. Ilmselt oleme neile liigagi hästi selgeks teinud, et sellised otsused ei ole nende kontrolli all.

Vastutuse jagamine

Ka haridusjuhid käituvad sageli nii, nagu vastutaks noorte kooli-
edukuse eest peamiselt õpetaja. Õpetajad nõuavad endalt sellega liiga palju. Õpetajad tunnevad, et kõik head ideed, kuidas õppetööd edukalt teha ning probleemide korral käituda, peavad tulema nende poolt, kuigi klassis istub 25 õpilast, kes on täiesti võimelised kasulikke ideid ning probleemilahendusi välja mõtlema. Niisuguses teismelistega suhtlemise mustris on kaotuseseeme sügaval sees, sest teismelised eelistavad enamasti keelduda koostööst õpetajaga, kes peab end vastutavaks kõikide otsuste langetamise eest. On vähe kogemusi, mis mõjuvad õpetajale laastavamalt kui tunne, et ta ei suuda võita oma õpilaste poolehoidu. Tulemus on aga alati just nimelt niisugune, kui õpetaja sisendab õpilastele, et see on pigem minu kui meie klassiruum.

Nagu lapsevanemal ei ole ka õpetajal kasu sõdimisest ega allaandmisest. Kui õpilased tajuvad, et õpetajal on enda vastu nii vähe austust, et ta ei julge öelda: "Ei" ega endale kindlaks jääda, ei ole ka õpilased tõenäoliselt valmis õpetajat austama ega tema juhipositsiooniga leppima.

Lugupidav õhustik on julgustav õhustik

Mitte ainult ükskõiksus, vaid ka koolist puudumine, vandalism ja teised halva käitumise vormid on ebakindluse väljendused. Noori on vaja õpetada ning juhtida julgustaval moel. Õpetaja ei tohi noortele argust sisendada, püüdes samal ajal talle saada ebakindlusest, mille põhjused asuvad väljaspool klassiruumi.

Julgustamistehnikad keskkoolis

Järgnevad tehnikad on osutunud kasulikuks nii põhi- kui ka keskkoolikoolieas. Üks Ameerika keskkool kasutas enamust neist meetodiest raamatu autori kavandatud projekti raames, et vähendada vandaahtsemist ja muud halba käitumist, mis oli muu- tunud nii suureks probleemiks, et oli pannud kooli juhtkonna kartma kogu kooli turvalisuse pärast. Aasta pärast nende meetodite juurutamist võis märgata vandaahtsemite, hoolduskulude ning distsipliiniprobleemide märkimisväärtset vähenemist.

Klassikogunemised. Igaks kohtumiseks eraldatakse 20–30 minutit nädalas. Õpetaja arutab koos õpilastega, kuidas koosveedetava aja kvaliteeti parandada. Kõige tähtsam küsimus — mida ette võtta klassis ja koolis õppimist ning koos toimetulemist takistavate tegurite likvideerimiseks? Otsusteni võib jõuda nii lihtsa hääletenannuse kui konsensusse teel. Kui kasutatakse enamuse häält, peab õpetaja olema tähelepanelik õpilaste suhtes, kes võiksid tunda end paljude küsimuste puhul vähemusse kuuluvana. Vahel oleks kasulik kasutada konsensusst, kinnitamaks õpilastele, et grupp on võimalik mõjutada ning seega vähendada võimalikku vastuseisu klassi otsustele.

Õpetaja ei tohi õpilasi poputada võtta enda kanda suuremat osa vastutusest õpilaste esitatud probleemide lahendamisel. Kui õpetaja niivisi käitub, annab see õpilastele vabad käed vastutus endi õhult täielikult õpetajale lükata. Õpetaja ei tohi tunda end kohustatuna kaitsma igas küsimuses kooli seisukohta. Sellega suurendab ta töönaosust, et õpilased hakkavad sellele seisukohale vastu ning ründavad õpetajat. Kui õpetaja tunnistab avallikult, et iga ametliku seisukohaga kaasnevad raskused, motiveerib see õpilasi leidma lahendusi, mis arvestaksid kõikide osapoolte huve.

Klassil oleks kasulik piirduda juba enne kohtumist päevakorda võetud teemadega, et vähendada eelnevalt läbimõeldamata või isenda upitamiseks tõstatatud küsimusi. Kui otsuse langetamiseks on vaja koguda fakte, saavad klassi liikmed teha seda sobivatest allikatest. Kohtumised oleks soovitatav protokollida, et säiliks ülevaade klassi otsustest. Direktoriid, kellele on saadetud kohtumise protokollid, peavad seda heaks võimaluseks end õpilaste vaadete

kursis hoida. Klassikohtumisi saab hästi kasutada õpilastele halva käitumise eesmärgipärase olemuse turvustamiseks, tuues näiteid käitumisest, mis sunnutud mõne enim levinud eesmärgi poole. Mida paremini õpilased mõistavad eesmärgipäraselt liikumist põnevuse, tähelepanu, võimu, kättemaksu ning rahu saavutamise poole, seda paremini mõistavad nad iseenda käitumist, suudavad selle eest vastutada ning ka teiste halba käitumist muuta. Mida enam saavad õpilased teadlikuks käitumise eesmärkidest, seda enam võivad nad olla õpetajale suureks abiks, kui õpetaja aeg-ajalt klassilt küsib: "Mis siin praegusel hetkel toimub?" Õpilased saavad halva käitumise eesmäärke esile tuues teineteise halva käitumise mõtetuks muuta. Seda tehnikat kasutades peab õpetaja üles näitama suurt delikaatsust, kuna see on äärmiselt mõjuvõimas ega ole mõeldud kellegi halvustamiseks.

Klassikogunemised võivad olla noortele hea treening iseseisvaks eluks, aidates neil saada vastutustundlikuks ja koostööaldisteks kodanikeks. Klassikogunemistel saavad õpilased õppida, et kui nad on piisavalt huvitatud probleemidele rahuldavate lahenduste leidmisest, suudavad nad mõjutada maailma nii iseenda kui ka teiste hüvanguks. Samuti õppida, et otsustades lihtsalt alla anda või nuriseda, ei parane olukord tõenäoliselt kuigi võrd.

Kui me soovime, et õpilased suhtuksid klassikogunemistesse positiivselt, peavad need tipnema muutustega, mis on õpilastele oma silmaga nähtavad. Lühikest aega mõjutab pea iga teismelise positiivselt vaid teadmine, et tema abi probleemide lahendamisel hinnatakse, kuid lõpuks peavad õpilased siiski avastama, et probleemidesse sekkumine ning oma arvamuse avaldamine tasub end tõepoolest ära. Teismeliste on meeldiv avastada, et nad suudavad oma keskkonnas tõesti midagi muuta. Et tõmmata klassikogunemiste kasulikkusele laema tildsuse tähelepanu, avaldavad mõned koolid kogunemiste tulemusi näiteks kooli lehes: "Tänu jõupingutustele, millele pandi alus ühel füüsilisklassi kogunemisel, on kooli läänetiiba paigaldatud joogimasin."

Kasulik on õpilastele selgitada, et mõned probleemid on täielikult klassi kontrolli all, kuid on ka probleeme, mis võivad hõlmata kooli, piirkonda, maakonda, riiki või üleriigilist seadust (nt distsipliiniprobleemid klassis või kodused ülesanded projektide näol, mis

oleksid nii väärtuslikud kui ka huvitavad, võrrelduna tantsuõhtu, rahakogumise, koolist puudumise ja klassiekskursioonidega). Väljajaade selliseid väliseid jõude mõjutada võib meid jalust rabada. Me võime alla anda, vaenuhukaks muutuda või julgust koguda ja üritada muutusi toime panna isegi juhul, kui see on raske ja aeganõudev. Selline situatsioon on väga sarnane täiskasvanu maailmaga, kus puutume sageli kokku probleemidega, mis võivad mõnes situatsioonis laheneda pere liikmetega koostöö saavutamisel, teises aga tööandja tegutsenimustri või kohaliku või üleriigilise seaduse mõjutamisel. Siingi saame valida, kas anda oma panus ühiskonna arenguks või muuttuda üksikõikseks või vaenuhukaks. Õpetaja võimuses on noorte inimeste poolehoidu saavutamise ühiskonna hüvanguks.

Suhetes täiskasvanutega on noored üsna harjunud, et ei suuda otsuseid omalt poolt mõjutada. Õpetajad peavad sellest teadlikud olema, et mitte klassikogunemistesse usku kaotada, kui esimesed püüdlused klassis vaid armunud vastukäija või koguni vaikuse esile kutsuvad. Õpetaja peab aitamata noortel uue ideega harjuda. Kui õpilased usuvad, et Teie õpetajana ootate otsustamisel tööpoolset õpilaste abi, ning kui õpilased avastavad, et suudavad tõesti klassikohtumisel osaledes maailma asjadele mõju avaldada, on nad valmis Teiega koostööd tegema. Kui sätute vastamisi vaikusemüüriaga, soovitan lausuda: "Ma tahan, et teil oleks võimalus avaldada oma arvamus teid puudutavates küsimustes. Kuna keegi midagi ei ütle, võin ma vist eeldada, et praeguse olukorraga klassis ja kogu koolis on kõik rahul. Järgmisel nädalal võtame enda jaoks jälle natukene aega ja vaatame, kas keegi soovib mõne küsimuse tõstatada." Kui õpilased on demokraatlikuks suhtlemiseks nii halvasti ette valmistatud, et kasutavad klassikohtumist kaose tekitamiseks, on soovitatav kohtumine selleks korras lõpetada ja anda klassile võimalus osaleda arutluses järgmisel päeval või nädalal.

Mõned õpetajad kurdavad, et neil ei jätku klassikogunemisteks aega. "Õppekava alusel pean ma olema 47. leheküljel." Kaljuks on õpetaja sageli klassis ainuke, kes õppekava alusel 47. leheküljel on. Klassikogunemised võivad sellist olukorda parandada, kuna on mõeldud klassi ühendamiseks.

Õpetajate arutlusgrupp. Selle meetodi rakendamisel kohtuvad kolm kuni viis õpetajat kord nädalas kolmekümneks või neljakümne viieks minutiks. Eesmärk on üksikute abistamine kolmel moel.

1. Mõista tili tekitavaid või halvasti edasi jõudvate õpilaste käitumise eesmärke.
2. Soovitada üksikutele meetodeid, kuidas lõpetada halva käitumise muutmise äratasuvaks.
3. Jagada oma kogemusi tehnikate kohta, mille abil julgustada enesekindlust kaotanud noori.

Vaid vähesed õpetajad suudavad mõjutada oluliselt maailma, milles õpilane elab, kui asendavad alavääristava suhtlusemalli lävimisega, mis väljendab hoolivust, austust ning heameelt.

Käesoleva meetodi lisahüveks on julgustus, mida iga osavõttev õpetaja grupilt saab, kui tunneb, et ei ole ainus, kes niisuguste probleemidega silmitsi seisab ega pea ihuükski oma raskustega võitlema.

Õpetaja-õpilaste arutlusgrupp on osutunud võimsaks ja tuhusaks mõjuteguriks õpetaja-õpilaste suhetele. Meetod seisneb selles, et nõustaja või keegi teine kooli õpetajaskonnast, kes täidab vahendaja rolli, kutsub üheks tunniks kokku neli või viis õpilast ja neli või viis õpetajaskonna liiget. Koosolekul on kolm peamist eesmärki.

1. Muuta osalejad teadlikuks teineteise vaatepunktidest koolikorralduse kohta antud ajahetkel.
2. Teha selgeks kogu grupi jaoks kõige enam peavalt valmistavad küsimused.
3. Teha koostööd, et näha, mida saaks üleskerkinud probleemide lahendamiseks ette võtta.

Selle grupi peamiseks tööpõhimõtteks on vältida stiitilase tembeldamist. Eesmärk ei ole stiitilast kindlaks teha, vaid otsustada, mida olemasolevate probleemidega peale hakata. Grupp võib otsustada lisakohtumiste kasuks või pärast ainsat kohtumist lahku minna. Uusi gruppe saab moodustada regulaarselt kogu kooliaasta vältel.

Üldkasutatav ruum on koht, kus õpetajaskond ja õpilased võivad vabadel hetkedel koguneda, et karastusjookide ja kohvi kõrvale niisama juttu puhuda.

Üheskoos lõunastamine. Tavaliselt eraldab kooli õpetajaskond enmast lõuna ajal väga hoolsalt õpilastest. Meetod, mis on samuti kavandatud üleoleku-alaväärsussuhete õhnestamiseks, on julgustada kooli töötajaskonda kutsuma õpilasi vahetevahel endaga koos einestama ning õpilasi kutsuma kooli töötajaid vahetevahel endaga koos lõunat sööma.

Kooli nõukogu. Palju on kasu kooli nõukogust, mis koosneb õpilasnõukogu, õpetajaskonna, juhtkonna, sekretäride, hooldusmeeskonna, sööklatöötajate esindajatest. Nõukogu kohtub tavaliselt vaid kahel korral õppeaasta jooksul ning see on osutunud efektiivseks probleemide lahendamise foorumina ning koolitöös osalejate koostöö parandajana.

Lastevanemate õpperühmad võimaldavad vanematel regulaarselt kohtuda ja õppida võtteid teismeliste julgustamiseks ning poolehoiu saavutamiseks. Teismeliste vanemad vajavad selliseid grappe sama palju või isegi rohkem kui väiksemate laste vanemad. Teismeliste vanemad on sageli enesekindluse kaotanud, hirmul ning tunnevad piinlikkust oma laste halva käitumise pärast. Siiski ei ole neil võimalust kokku tulla, et ükssteiselt toetust leida ning õppida olukorda parandavaid võtteid. Seda raamatut saab edukalt kasutada sedasorti võtete uurimiseks ja omandamiseks.

Vähendage korraldusvaid pöördumisi! Kontrollilise regulaarselt oma juhtimistehnikat veendumaks, et Te ei hiifi õpilastega koostöö saavutamiseks kõrvale, neid iga kord lihtsalt direktori jutule saates, kui nende käitumisega rahul ei ole. Kui saadate rohkem kui paar õpilast semestris direktori juurde, peaksite oma juhtimisstrateegiaid pisut lähemalt uurima.

Uus ajastu koolis. Õpilaste ja õpetajaskonna kohtumistel juba õppeaasta alguses õpilasnõukogus, õpetajate koosolekutel ja kogu-

nemistel muutuvad kõik kooli töötajad ning õpilased üha teadlikumaks koolikorralduse liikumisest uude ajastusse, mil kõigile, kes kooliga seotud, võimaldatakse lugupidavat osalust.

Koolielu korraldus. Kõigi kooliga seotud inimeste püüdeid koolielu parandada tuleks rõõmuga tervitada. Kui reeglid ja määrsused juba kehtestatud, peab neid ka järjepidevalt rakendama. Kui puudub järjepidevus, ei austa tõenäoliselt täiskasvanud ega õpilased reegleid ega neid, kelle ülesanne on seadusi täide viia.

Meelitage probleemsed õpilased elu helgemale poolele. Arvestades meie teadmisi indiviidi elustiili pidevuse kohta, ei ole kuigi tillatav, et inimesed, kes andsid endast 7-, 12- või 17-aastasena tiliikalt märku, teevad seda mingil sarnasel moel ka 27-, 37- või 47-aastasena. See, kas nad täiskasvanuikka jõudes on leidnud mõne sotsiaalselt kasuliku meeleolu oma olemasolu teadustamiseks, sõltub osaliselt õpetajate võimest aidata niisugustel õpilastel leida ühiskondlikult kasulikke rolle, mis haakuksid ka nende elustiiliga.

Õpetajad on leidnud, et kui nad on halvasti käituva õpilase peamise eesmärgi tuvastanud ning meelitanud õpilase mängima koolikorralduses sotsiaalselt kasulikku rolli, mis õpilase elustiiliga haakub, võib õpilase käitumises märgata olulisi muutusi. Kui me ka mõistame teismelise halva käitumise eesmärgi, ei mõista me ometi täielikult tema isiksust. Siiski annab tema käitumine meile olulisi vihjeid, et tema poolehoidu saavutada ja helgema elu poole meelitada. Järgmisena mõned näpunäited, mida saab kasutada teismeliste halva käitumise peamiste eesmärkide tuvastamiseks, ning soovitusel, mis on motiveerinud teismelisi oma käitumist parandama.

Halva käitumise eesmärgid koolis

Eesmärk ja tunnused	Positiivsel suunamisel avalduv võimalik kasulikkus	Võimalikud julgustavad rollid
Tähelepanu ihkavat teismelist võib iseloomustada narrinängimise, väiksemat sorti pahandused, imelik rietus, äärmakus, rahutus, kaaslaste ees esinemine, liigne juttukus või hüperaktiivsus. Tavalt iselõpetab halva käitumise mõneks hetkeks, kui seda palutakse. Opetaja tunneb end häirituna, vaevaltuna, vahel harva ajab see teda ka naerma.	Sagegi naudib tunnus- tust, mida saab ühiskonnale kasuliku rolli täitmise eest.	Klientide vastuvõtja kooli kantseleis, avalike teadete edastaja. Kooliteater, vokaal- või instrumentaalmuusika, koridorikorrastaja, sportlase, sportlase, spordivõistkonna õpilasmäedžer, igasugune abistav roll, millega kaasneb nähtavus.
Võimu ihkavat õpilast võib iseloomustada kui agressiivset, vaenuliku, trotslikku, vastuseisvat võitlevat, üksikõikset, sõnakulmatut, mossitavat või valetavat. Opiplane ei loobu tavaliselt näitamast, et ta ei kavatses kaasa töötada, kui teda korrale kutsutakse. Opetaja tunneb end sagegi muserdatuna või lõõdnuna.	Võib nautida juhtivat või võimukat positsiooni ühiskonnale kasulikus rollis. Sagegi on sellisel õpilasel tekkinud võime teistest erinevalt mõelda. Võib olla järgikindel ja kindlameelne.	Juhivtöötaja või treeneri abilise, vahendaja õpilaste tüüdes, kortorikorrastaja, klassi-kohtumise läbiviija. Juhipositsioonil igal kasulik juhul.
Kättemaksule orienteeritud õpilast võib iseloomustada haiget tegev, vägivaldne,	Tundeline inimene, kes suudab end samastada allasurutud või erivajadustega õpilastega.	Abiline nõustaja kabinetis, väinse alarenguga laste juhendaja, eakaaslaste nõustaja,

40

Eesmärk ja tunnused	Positiivsel suunamisel avalduv võimalik kasulikkus	Võimalikud julgustavad rollid
Julm, varga- ning hävitav käitumine, mille hulka võib kuuluda ka vandalism koolis ning õpetajate ja õpilaste omandi lõhkumine. Korraldusmõju reageerib sagegi solvumise. Opetajale teeb tema käitumine haiget.	Selline õpiplane tahaks olla silmapiistev, kui oleks kuidagi võimalik edu garanteerida.	Juhendage teda privaatselt, siis paluge tal õpetada või demonstreerida kogu klassile vaid seda, mille ta on täielikult omandanud. Paluge tal juhendada nooremat õpilast, kel läheb koolis palju halvemini. Soovitage tal liituda mõne klubiga või hakata tegelema spordialaga, milles puudub võistluselement.
Põnevus. Opiplane on tüdinunud rutiinist või igavleb. Ta on kaotanud lootuse, et õpetaja suudaks koolileu pist-ki huvitavamaks muuta. Sagegi on selline õpiplane palju intelli- gentsem, kui välja	Sellist õpilast ergutab võimalus muuta klass pisut elavamaks ja eksamaks, võimalus kõigutada rutiini ning lisada kogemustele pisut värvi.	Talle võib meeldida anda oma osa mõne planeerimiskomitee töösse, tegelda sportiga, teatriga ning teiste seikluslike ja uudsete tegevustega. Sinna võivad kuuluda ka väikesed tööõisad

41

Eesmärk ja tunnused	Positiivsel suunamisel avalduv võimalik kasulikkus	Võimalikud julgustavad rollid
laseb paista. Võib koolis uneleda või hoopis poppi teha. Tõenäoliselt avaldub tal liigne huvi pahanduste, alkoholi, narkootikumide või seksi vastu. Käib sageli läbi õpilastega, kellel on samasugused huvid.		ning tööväljaõppe programmid.

Veel nuppe õpetajatele

Allpool käsitletavat meetodid on olnud suureks abiks vähendamaks tõenäosust, et teismeline oma halva käitumise eesmärgi saavutab. Lugeja peab siinkohal meeles pidama, et antud võtteid ei tohi kasutada alandaval moel, siis ei ole neist mingisugust abi. Kui psühiater Alfred Adler kirjutas, et ühiskondliku elukorralduse raudne alustala on võrdus, aias ta meil mõista, et mitte kellelgi ei ole õigust teisi inimesi lugupidamatult kohelda. Inimeste poolehoidu võtmisel ei anna viilida.

Kohlemine tähelepanu kui eesmärgi puhul. Mõnikord aitab lihtsalt käitumise ignoreerimisest, kuid klassiruumis ei ole see sageli võimalik. Samuti on käitumise ignoreerimine teismeliste puhul vähem efektiivne kui nooremate laste puhul, kuna teismelised taotlevad enamasti just eakaaslaste tähelepanu. Kõige kasulikum on tavaliselt teismelise situatsioonist eemaldamine. Kindlasti peab teismelisele kiinitama, et ta on klassi tagasi oodatud kohe, kui on valmis teistega kaasa töötama. Me ei ole huvitatud õpilase karistamisest — oleme vaid huvitanud õppetööd soodustava õhkkonna loomisest.

Õpetajatel peab olema võimalik paluda õpilasel klassist lahkuda. Kooli juhtkond peaks mõistma, et keelates õpetajale seda

võimalust, võetakse õpetajalt üks kõige efektiivsematest käitumise parandamise meetodidest. Teine võimalus on lihkuda tunnis halvasti käituva õpilase pingi lähedale, ütle mata midagi endale tähelepanu tõmbamiseks.

Kuna õpetaja eesmärk on sisendada õpilastele, et tegu on meie klassiga, mitte minu kui õpetaja klassiga, võib õpetaja paluda probleemiga tegelemisel kogu klassi abi. Sellest on eriti palju abi, kui olete juba varem rääkinud halva käitumise eesmärkidest. Õpetaja võiks lihtsalt küsida: "Klass, mis siin praegu toimub?"

Räägi õpilasega eraviisiliselt ja püüa aidata tal mõista oma käitumise eesmärki ning jõuda ühisele otsusele, mida antud probleemiga ette võtta.

Kohlemine võimu kui eesmärgi puhul. Õpetaja peab loobuma võimuvõitlusest. Mõnikord mõjub efektiivselt lihtsalt vaikimine ja ootamine. Teie kui õpetaja saate oma käitumist alati kontrollida ning ei pea küsima kellelgi luba selleks, et lihtsalt oodata. Kui hakkate ütlema emotsionaalseks muutuma, mõjub mõttes aja mahavõimine eriti kasulikult — viige oma mõtted minutiks klassiruumist eemale. Tunnistage oma suutmatust ja huvi pundumist koostöö sunniviisilise rakendamise vastu, kuid ärge kõhelge õpilaste abi palumast (selle asemel, et nõuda allumist). Regulaarsed klassikohtumised on eriti kasulikud, kui soovite vähendada võimuvõitlust. Leidke igas situatsioonis midagi naljakat ning maandage niimoodi potentsiaalne plahvatusohtlik olukord. Eraviisiliselt vestlusel õpilasega avaldage arvamust tema käitumise eesmärgi kohta. Leidke mooduseid, kuidas õpilast julgustada. Seadke küsimuse alla ka iseenda motiivid. Kas Te üritate õpilasega koostööd saavutada, teda alla suruda või karistada, talle lihtsalt näidata, et olete ikkagi peremees?

Kohlemine kättemaksu kui eesmärgi puhul. Kaitske klassi heaolu! Raskematel juhtudel peab kättemaksuhimuline teismeline klassist või koolist lahkuma, et teisi mitte ohustada. Pidage meeles noore inimese uskumist, et teda ei ole võimalik aksepteerida ega armastada. "Elu teeb mulle haiget, aga vähemalt tunnen ma end tähtsana, kui saan vastu anda." Püüdke teda julgustada, sisendades,

et ta on vastuvõetav. Ärge üllatuge, kui ta Teie püüdlustele vastu astub ning Teie sõnu proovile paneb, kuna ei ole emne kogunud, et ta võiks kellelegi meelepärase olla. Sellisel õpilasel ei ole arvata-vasti klassis, võib-olla isegi terves koolis tihkegi sõpra. Niisuguse kurva olukorran on viinud tema püüdlused kaista end haavamiste eest ning teistele kätte maksta. Õpetajad on neid õpilasi märkinis-väärselt mõjutanud, aidates tihel või mitmel tundlikul õpilasel mõista, et kätemaksule orienteeritud inimene ei saa olla õnnelik ning et nende heaolu mõjutab tugevalt tunne, et nad on ilma jäetud suhetest teiste inimestega. Niisugust suhtumist saab muuta, kui mõni kaasõpilane kätemaksule orienteeritud õpilase endaga lõu-nastama kutsub, temaga koos midagi ette võtab või lihtsalt juttu alustab või tema seltsis tihest tunnist teise jalutab. Eriti oluline on õpetajal sellises olukorras õpilasele mõista anda, et ta saab aru, mis tunne on nimmoodi olla. Kui teismeline tunneb, et teda mõistetakse, mõjub seegi julgustavalt. Näiteks võib eesmärgi tuvastamise tehni-ka kasutada eraviisilisel kohtumisel niisuguse õpilasega järgneval moel: "Kas on võimalik, et Sa tunned, et elu on Sulle liiga teinud ning Sa tahaksid selle eest kätte maksta? Ma võin Sulle tihete asja kinnitada. Mina ei taha Sulle haiget teha."

Kohtlemine küündimatuks kui eesmärgi puhul. Kahjuks ei ole selliste teismeliste õpetajatel sageli võimalik niisuguse eesmärgi poole püüdluste kättumist mõjutada, sest need teismelised puudu-vad tihti koolist ning jäätavad esimesel võimalusel kooli pooleli. Õpetaja ei pruugi neid sageli ka ilidse määrgata, sest nad on kas-väga vaiksed või puuduavad palju. Õpetaja peab mõistma, et selli-sed õpilased elavad maailmas, kus valitseb pidev ja liialdatud üldinimlik hirm elus läbi kukkuda. Niisuguste teismeliste mõjuta-mine ei ole kerge ülesanne, kuid siiski võimalik, kui reageerime ka-pisimatele õnnestumistele julgustavalt ning minimeerime kriitikat vigade puhul. Tunnistage õpetajana omaenda eksimusi! Kui võima-lik, kasutage niisuguse teismelise puhul läbivõimulise taktikat, nii et tal on võimalus ülesandeid oma huvide ja võimetelega kohandada! Pidage meeles, et niisugused teismelised tahaksid olla väga eri-lised, kui ainult oleks võimalik garanteerida, et nende ettevõtmised kindlasti läbi ei kukruksi!

Kohtlemine põnevuse kui eesmärgi puhul. Kasutage õpetamisel loovaid ja normist erinevaid meetodeid! Kasutage õpilaste abi, et tuvastada õppetöös eriti igavaid aspekte ning tehke õpilastele sel-geks, et lasete klassil hea meeleaga genereerida ideid, mis õppetööd meeldivamaks võiksid muuta! Eraviisiliselt võite aidata õpilastel, kes põnevusejannust halvasti käituvad, mõista, mida nad teevad, ning veenduda, et meeleolu võivad kõrgendada ka tegevused, mil-lest ühiskonnale tulu tõuseb. Tutvustage õpilastele tegevusi koolis ja väljaspool kooli, mis neile meeldida võiksid. Selleks aidade arendada mitmesuguseid uudseid õppekavaväliseid tegevusalasid. Eriti oluline on olla sellise arengu suhtes tähelepanelik suurtes koolides. Kui keskkoolis, kus õpib 500 õpilast, toimub aasta jook-sul üks põnev tegevus, peaks 3000 õpilasega koolis olema neid kuus.

Kooli nõustaja osatähtsus

Kogu informatsioon selles raamatukses on asjakohane ka nõustaja puhul. Nõustajana olete pidevalt hõivatud käitumisprobleemide lahkamisega. Kuigi õpilaste eraviisiline nõustamine jääb alati Teie elukause oluliseks komponendiks, on mõju, mida võite saavutada lastega töötavate täiskasvanute nõustamisel, tunduvalt suurem, kui vaid õpilastega töötamisel. Nõustajana võite tutvustada õpetajatele võimalusi õpilaste mõistmiseks ning nende poolehoidu saavutamiseks. Saate mõõta regulaarselt koolilelu pulssi, olles tähelepanelik koolis valitseva harmoonia ja ebakõla suhtes ning juhtides tänele-panu harjumustele, mis näivad koostööd takistavat, ja püüdes neid muuta.

Saate juhtida või tagant õhutada õpilaste probleemilahendus-gruppide ning õpilaste-õpetajate segagruppide arendamist. Samuti saate juhtida või tagant kihutada lastevanemate õppegruppide asutamist. Võite kanda hoolt, et nii lapsevanematele kui ka õpetajatele oleks kättesaadav kasulikke juhtimisstrateegiaid tutvustav kirjandus. Võite nõustada koolijuhhi õpetajaskonnaga täiendkooli-tusse puutuvate vajaduste valdkonnas.

Soovitused kooli juhtkonnale

Vahetel täiskasvanutel peale koolijuhhi on suurepärane võimalus noori inimesi nii otsest kui ka kaudselt positiivselt mõjutada. Koolijuht peab olema ise juhtimisstrateegiate spetsialist ning soodustama ka nende oskuste arendamist õpetajaskonnas. Koolijuhhil on võimalik juhtida kooli sedamoodi, et nii õpilased kui ka õpetajad mõistaksid kooli jõudmist uude ajastusse, mil demokraatlik suhtlemine on teretulnud nii õpetajate kogunemistel, kooli kokkuleketel, õpilasnõukogu kohtumistel, kooli meedias kui ka õpilaste ja õpetajaskonna mitteametlike kontaktide tasandil.

Mõned koolijuhhid toimetavad kooliühes küsimuste-vastuste veergu, teised kohtuvad regulaarselt õpilastega, et nende ideedega tutvuda. Üks edukas koolijuht kasutab ergutuskohutumise meetodit, kutsudes regulaarselt kokku grupi õpilasi ja küsides neilt: "Kas me oleme ühe asja eest väljas?" Vastus on tavaliselt elurõõmus ja positiivne. Kui vastus osutub negatiivseks, uurib juht põhjusi ning üritab ühtsustunnet taastada. Veel mõjub positiivselt, kui koolijuht kaasab õpilasi kooli teatmiku arvustamisele ning palub teha õpilastel ettepanekuid selle sisu kohta.

Kui koolis kasutatakse koolitööst kõrvale jäämise meetodit, tuleb õpilastele mõista anda, et seda ei tehta nende karistamiseks. Klassiruum on hariduse omandamiseks ning seal ei saa viibida isikud, kes on huvitatud vaid teiste segamisest. Igal võimalikul juhul luba õpilasel klassiruumi tagasi minna, kui ta arvab end koostööks valmis olevat!

Kui valite korrapidajat klassist välja saadetutega tegelemiseks, tehke seda eelkõige võime alusel õpilasi julgustada ning nendega läbirääkimisi pidada, mitte selle alusel, kui võrd tema käitumine sarnaneb vangivalvuri omaga!

Olge tähelepanelik selle suhtes, kui palju distsipliiniprobleemidega õpilasi iga õpetaja Teie jutule saadab! Võib-olla soodustate enesele teadmata õpetajate ja õpilaste võimuvõitlust, võimaldades õpetajatel mitte vaeva näha õpilaste poolhoiu saavutamiseks, lubades neil veeretada vastutus tõrkuvate õpilaste eest Teie õlule. Hoolitsege selle eest, et õpetajad pidevalt oma juhtoskusi täiendaksid!

Lähtuge põhimõttest, et iga õpilane vastutab ise oma hariduse eest. Täiskasvanud saavad protsessi soodustada, olla juhendajateks ja teeljuttideks, kuid õpilasi terve kooliühese tagant tugega ja tagasi tõmmates kutsune esile vaid sõltuvust ja vastuhakku.

Hinnangulised andmed

Meetodid, mida kirjeldati käesoleva raamatukese teises osas, on osutunud kasulikuks paljudes koolides, kuid neid kasutati eriti laiaulatuslikult autori kavandatud projekti raames ühes Ameerika Ühendriikide kaguosariigi keskkoolis. Projekt kavandati õpilaste poolhoiu saavutamiseks, kui õpetajate ja õpilaste koostöö puudumine ilmes juba laiaulatusliku vandalismi ning distsipliiniprobleemide näol. Halva käitumise vähendamisel lähtuti põhimõttest, et halvasti käituv teismeline on teismeline, kes on kaotanud enesekindluse. Enesekindluse on temal röövinud täiskasvanute vihjed koolis ja kodus, mis sisendavad: "Sa ei ole ära teeninud lugupidavat kohtlemist, sest kui me Sinu eest kõike ära ei tee või Sind tagant ei sunni, ei saa Sa elus hakkama."

Mainitud programmi hinnanguline osa andis järgnevad tulemused.

Muutuja	Enne poolhoiu saavutamise projekti rakendamist	Pärast poolhoiu saavutamise projekti rakendamist
Distsipliiniprobleemid	127 kuus	27 kuus
Lõhutud aknad	38 aastas	2 aastas
Vandalism (omandi rikkumine)	125 kuus	10 kuus
Vandalism (muud)	32 kuus	1 kuus
Materjali asenduskulud	254 \$ kuus	64 \$ kuus

KOKKUVÕTE

Põhimõtteid ja tehnikaid, mida käesolevas raamatukeses soovitakse, on ikka ja jälle kasutatud õpilaste koostöötajate ning vastutustunde arendamiseks. Kiireid muudatusi on muidugi põnev jälgida, kuid veel põnevam on hinnata ühiskondlike kasutegurid, mida saavutame noortele sobivaid juhtimisstrateegiaid kasutades pikemas perspektiivis.

Kui kasvatame noori inimesi nii, et nad ei tunne end probleemide lahendamisel täiskasvanuvest sõltuvadena ega surrutuna võitleja või allaandja rolli, loikab sellest kõige suuremat kasu kogu ühiskond. Kõik me võidame sellest, kui noored astuvad täiskasvanute ühiskonna liikmeks teadmise, et elus on vaja teha koostööd ning paljude asjade eest vastutada, kindlusega, et neil on probleemide lahendamiseks vajalikud oskused olemas.

SOOVITATAV KIRJANDUS

- Adler, Alfred. *The Education of Children*, 1970
- Adler, Alfred. *The Problem Child*, 1963
- Dreikurs, Rudolf; Gould, Shirley; Corsini, Raymond. *Family Council: The Dreikurs Technique for Putting an End to War between Parents and Children*, 1974
- Dreikurs, Rudolf; Grunwald, Bronia; Pepper, Floy C. *Maintaining Sanity in the Classroom: Illustrated Teaching Techniques*, 1971
- Dreikurs, Rudolf; Soltz, Vicki. *Children: The Challenge*, 1964
- Ginott, Haim. *Between Parent and Teenager*, 1971
- Gould, Shirley. *Teenagers: The Continuing Challenge*, 1977
- Manaster, Guy J. *Adolescent Development and the Life Tasks*, 1977
- Walton, Francis X.; Powers, Robert L. *Winning Children Over: A Manual for Teachers, Counselors, Principals and Parents*, 1974